

VERDAGUER I MARAGALL, JOC DE MIRALLS
Isidor Cònsul

- I -

INTROIT

No consta que hi hagués una relació personal gaire fluïda entre Jacint Verdaguer (1845-1902) i Joan Maragall (1860-1911) en els anys que van compartir els primers rengles de la literatura catalana de finals del XIX. Així ho confirmava, si més no, el mateix Maragall a la conferència *En Jacinto Verdaguer excursionista*, que llegí el 14 de desembre de 1904. Es demanava com era que l'havien triat a ell si *mai vaig ésser son company de camí, ni el trobí en cap lloc de passada, ni tan sols vaig arribar a conèixer'l prou per a endevinar com devia portar-se en ses sortides, ni recordo que, en les poques vegades que tinguí la benaurança de que em parlés, me'n fes cap de referència (...)*¹

En el tombant del segle XIX cap al XX, durant el temps que tots dos van coincidir sobre l'escena literària catalana, Verdaguer hi feia un paper de figura venerable, de protagonista crepuscular i de cap de brot indiscutible de la Renaixença per dues obres mestres – *L'Atlàntida* i *Canigó* - que justificaven en elles mateixes la represa literària del XIX. Com a coda, el seu rol incloïa el gest teatral d'un heroi cansat per la dramàtica situació que li va tocar de viure i que convertí el tram dels darrers anys en el més difícil de la seva biografia.

De Maragall, l'altre actor en escena, es pot dir que just començava a actuar en la dècada dels noranta, sense acabar d'assumir, però, el paper de protagonista jove de l'obra. Si bé és cert que havia tret el nas a la vida literària a partir de 1879, amb poemes primerencs que després rebutjà, també queda clar que no féu el salt definitiu fins a la ratlla dels trenta anys, el 1890, quan va entrar a la redacció del "Diari de Barcelona", s'hi convertí en columnista habitual, donà a conèixer les traduccions que feia de l'alemany i trobà, a partir de l'*Oda infinita*, la seva veu més singular com a poeta. Era ja un tipus casat i granat que, de manera eclèctica, feia colla amb el tercet Yxart, Oller i Sardà, i amb la tropa d'artistes apareguts a començaments dels noranta que s'anomenaven modernistes i que en bona part eren, com ell mateix, burgesos cultes i dandis amb vocació europeïsta. En aquell moment de canvi del XIX cap al XX, el Modernisme, més que no pas un

¹ Joan Maragall, *En Jacinto Verdaguer excursionista*. Dins *Obres Completes*. * *Obra Catalana*. Barcelona, Selecta, 1981 (3a ed). Pàg. 856.

moviment estructurat i coherent, fou una cruïlla de tendències, un estat d'ànim i una barreja d'estímuls amb les intuïcions d'un món en procés de canvi i els reptes que plantejava l'entrada imminent en el nou segle.

Verdaguer havia nascut en els aspres idíl·lics d'Osona, a Folgueroles, i Maragall al cor vell de Barcelona, al carrer de Jaume Giralt, entre Carders i Sant Pere Més Baix, i només es duïen quinze anys de diferència. Per més que la fal·làcia aritmètica assenyali que aquests quinze anys freguen el límit cronològic de l'espai generacional, és obvi que van pertànyer a dues generacions diferents i a dues maneres de viure i d'interpretar la realitat política, social i literària que els envoltava. Encara que durant els anys de coincidència sobre l'escena cultural catalana, posem que fos entre 1890 i 1902, tots dos rodessin a l'entorn d'uns mateixos àmbits de vida literària, foren més aviat com dues planetes que hi giraven des d'òrbites diferents, sense altre contacte ni relació personal que els manlevats a l'atzar o a l'avinentesa d'alguna coneixença comuna, com la de Josep Soler i Miquel (1861-1897), amic íntim de Maragall, i conegut escadusser de Verdaguer, com es dedueix del text *La última etapa de un alma*, redactat després d'haver coincidit en un viatge en tren quan Verdaguer vivia a la Gleva.

- II -

POETA DE LA CATALUNYA NOVA

No sabem si Mossèn Cinto, xuclat per la voràgine dels anys de la crisi, va estar gaire al cas de la ràpida ascensió literària de Joan Maragall i sobretot dels èxits més significatius que obtingué als Jocs Florals. Podem suposar que la premsa devia assabentar-lo, a la Gleva, que la composició *La sardana* havia estat guardonada amb l'Englantina als Jocs de 1894, i sens dubte va arribar-li l'eco del el triomf del poema *El mal caçador*, guardonat amb la Viola als de 1896. La certesa d'aquest segon cas deriva del fet que Verdaguer havia tramès al mateix certamen un poema biogràfic en clau al·legòrica, *La pomerola*, amb l'esperança, segurament, que un hipotètic nou guardó als Jocs Florals de Barcelona li faria recuperar el tram de prestigi literari que creia perdut en el remolí d'aquells mesos d'escàndol i en una tongada vital tacada per la incomprensió, la solitud i

el dolor moral de l'excomunicació a *divinis*. *La pomerola*, però, no va tenir l'èxit que el seu autor esperava entre els mantenidors dels Jocs de 1896.

En canvi, com quasi tots els barcelonins del seu temps i altres milers de catalans, Maragall era a l'aguait del cas Verdaguer i si no va prendre partit de manera pública, si que va deixar clar, en privat, què en pensava. El desembre de 1895, comentava per carta la situació del poeta al seu amic Antoni Roure que feia cinc anys que vivia a Filipines. Manllevo el fragment que hi fa referència perquè és el primer document que conec d'aquesta relació a distància i també perquè demostra, si més no d'entrada, un tel d'ambigüïtat per part de l'escriptor barceloní: *Ara anem a la teva carta. Renoï quina envestida amb lo de Mossèn Cinto! Me plau veure't tan fresc de potències, i estic conforme amb el fons de la teva tremenda diatriba. Quelcom hi ha que dir respecte a la conducta de Mossèn Verdaguer com a home o almenys com a sacerdot i com a caràcter humil i piadós que ell ha volgut mostrar-se sempre; però jo també crec que a un gran home com ell no se'l pot midar amb el mateix ras que a qualsevol altre, i que en té prou amb ser qui és per a tenir sempre raó²*. Es pot veure que hi ha un deix de retret per la tenaç rebequeria d'un sacerdot que acostumava a presentar-se amb vesta humil i tranc pietós. Però per damunt de la feblesa humana queda clara la consideració cap a la grandesa i el geni del poeta (*a un gran home com ell no se'l pot midar amb el mateix ras que a qualsevol altre*). Per a tots dos amics, l'autor de *L'Atlàntida* i de *Canigó* era un ésser a part, un home superior i per això en tenia prou *amb ser qui és per a tenir sempre raó*.

Si fa no fa en els mateixos dies d'aquesta correspondència, Maragall preparava un article sobre els darrers llibres de Verdaguer, *Sant Francesc* i *Flors del calvari*, datat el 14 de gener de 1896 i recollit en el volum *Notas críticas de literatura catalana*³. Es tracta del primer paper públic de Maragall sobre Verdaguer i em sembla important d'accentuar que el text té la virtut de no moure's dels esquemes d'una estricta ponderació literària. El crític es posa al costat de l'obra del poeta i l'analitza sense deixar mai el solc del comentari estètic, la qual cosa suposa una novetat en una conjuntura embolicada com la d'aquells mesos, quan la premsa anava plena amb papers de tots els colors sobre el cas Verdaguer, a favor o en contra de la seva rebel·lia, aplaudint o lamentant la primera tongada d'articles *En defensa pròpia* i enaltint o condolent-se dels dos poemaris

² Joan Maragall, *Obres Completes*. * *Obra Catalana*. (Op. cit.) Pàg. 1120.

³ Joan Maragall, *Sant Francesc, Flors del Calvari*. Dins *Notas críticas de literatura catalana*. "Obres Completes de Joan Maragall. Volum XVIII". Barcelona, Sala Parés llibreria, 1934. Pàgs. 24-32.

apareguts la tardor de 1895, *Sant Francesc* i *Flors del Calvari*. L'anàlisi de Maragall, a banda de ser elogiosa des d'una perspectiva de crítica literària, remarca l'abandonament de Verdaguer a una autopoetització que dóna als dos llibres un vigor excepcional. En el cas de *Sant Francesc*, accentua l'estratègia de buscar consol i fortalesa en l'assimilació personal del Sant d'Assís, i quant a *Flors del Calvari*, subratlla la lluita singular de l'home amb ell mateix, la terrible i dolorosa tensió de l'esperit amb victòries i derrotes, ferides i corones, fins a l'esclat del sublim *Sum vermis*, del qual apunta que es tracta d'una *poesía terrible y sin igual como no sea en los Libros sagrados: allí palpita en carne y sangre todo un corazón desgarrado, allí se resume la crisis terrible del hombre: allí hay sollozos y alaridos y humillaciones de la frente en el polvo, y magníficas esperanzas de la gloria eterna. Sería una profanacion mutilarla para traer aquí algunos pedazos. Flors del Calvari es de lo más fuerte que ha producido la lengua catalana, que con ser la de Mosén Jacinto Verdaguer basta para que nos enorgullezcamos de que sea también la nuestra.*

Parteixo del supòsit que aquest text fou el primer paper públic de Joan Maragall sobre Jacint Verdaguer. Però no fou, ni de bon tros, l'únic. El mateix volum *Notas críticas de literatura catalana* inclou dos articles més de crítica literària: un al poema *Santa Eulària*, datat el 14 de juny de 1899, i l'altre comentant *Flors de Maria*, el 15 de maig de 1902. Manté en tots dos un elevat to de lloança i un enorme respecte per les virtuts poètiques de Verdaguer. De tota manera, l'actitud reivindicativa més contundent de Joan Maragall, així com l'esforç d'una tenacitat evident per guardar la bona memòria de Verdaguer, arribà després de la mort del poeta. Publicà dos articles en els dies immediats al traspàs: *El rey y el poeta*, que comentava el telegrama reial que concedia al poeta moribund la *Gran Cruz de Alfons XII*⁴, i la semblança, *Jacinto Verdaguer*, que sortí el 19 de juny. Més endavant, llegí la conferència ja esmentada, *En Jacinto Verdaguer excursionista* (14-XII-1904); prologà el volum on es recollien els *Discursos* de Jacint Verdaguer (publicats per L'Avenç, l'any 1905), i s'esforçà per aconseguir que el monument projectat per la Diputació de Barcelona fos l'homenatge de Catalunya al seu gran poeta. Maragall formava part de la ponència que redactà les bases del concurs de projectes i que, de bon començament, es trobà dividida entre els partidaris a bastir-lo a la part baixa de la ciutat -on es féu, finalment- i els que eren del parer d'ubicar-lo en un punt

⁴ El telegrama era del dia 5 de juny de 1902 i deia: *El Rey a Mosén Jacinto Verdaguer. En este momento firmo con gran satisfacción el decreto relativo a la gran cruz de Alfonso XII para usted, como testimonio de admiración al poeta eximio que es una gloria nacional.* L'article de Maragall glossava el text del telegrama, sobretot l'encapçalament, *El Rey a Mosén Jacinto Verdaguer.*

de la carena del Tibidabo. Maragall defensava aquesta segona opció i l'argumentava amb la tesi que el monument havia de ser l'homenatge de Catalunya i Barcelona no tenia dret a tancar-lo dins del seu clos. Raonava que, dalt del Tibidabo, s'albiraven els punts culminants dels cants del poeta (el Pirineu, Montserrat, el mar fins a Mallorca), era també a la vista de Barcelona i prop de la finca on el poeta morí. Per explicar la seva visió del projecte, Maragall publicà, el 1905, l'article *El monument a Verdaguier* que sintetitza d'una manera molt clara l'actitud del poeta barceloní envers qui considerava no només un mestre i un escriptor de cabdal importància, sinó, i sobretot, el restaurador del verb català i el creador de la llengua viva de la Renaixença: *perquè la glòria de Verdaguier, la gran, consisteix en això: en què en un temps en què la llengua catalana, per manca de ressorts, estava partida en dues, la literària arcaica i la dels baixos usos del poble, ell portant copsada en la seva ànima de poeta tota l'essència del nostre parlar que vivia en la llengua noble i popular ensems, alta i viva, és a dir, verament poètica, en boca del poble del camp i de la muntanya, revifà el foc sagrat del verb català que brillà poderós, fonent en una sola vida poderosa aquella dualitat malastruga. Des de llavors ja no hi hagué el català del "gai saber" i el "català que ara es parla"; no hi hagué més que llengua catalana alçant-se novament al cel, cantant tota viva. En això en Verdaguier fou mestre de tots nosaltres que el seguirem, de tot el poble català que canta les seves cançons sense trasmudar de llengua. Aquest és el gran deute de Catalunya a en Verdaguier, aquesta la glòria gran del poeta (...) el restaurador del nostre verb, el creador de la llengua viva del nostre renaixement, en això fuig de tota proporció, de tota estimació, de tota comparació, de tot anàlisi: és senzillament del Poeta de la Catalunya nova⁵.*

Aquesta consideració sobre la glòria del Poeta de la Catalunya nova no s'allunya de la magnífica semblança que Maragall havia publicat el 19 de juny de 1902, pocs dies després de la mort de Verdaguier. Un dels paràgrafs més significatius insistia en el mateix concepte de restaurador del verb català: *El poeta catalán descendió de la montaña a la ciudad cantando su poema, y nuestra lengua volvió a existir viva y completa, popular y literaria en una pieza. Él vino en el momento preciso en que había de venir, porque, como todos los héroes, el momento lo creó él: y ésta es su gloria. Esto, el haber sido un creador, le forzó la admiración de las gentes propias y extrañas en vida; esto ha arrastrado tantos espíritus a contemplar palpitantes las vicisitudes de su vida y de su*

⁵ Joan Maragall, *El monument a Verdaguier*. Dins *Obres Completes* Obra Catalana*. Op. Cit. (pàgs 862-864).

*última enfermedad, y ha arremolinado a las muchedumbres inconscientes en torno de su cadáver llevado con música y honores al través del duelo agitado de las vías públicas, como el de un héroe. Eso tuvo de héroe: el haber creado una realidad; eso tuvo de poeta: el haber roto a hablar por todos en su tierra*⁶.

- III -

UN HEROI MODERNISTA ?

Aquesta visió del poeta com a heroi, amb els afegits poc o molt implícits de geni i superhome, respon a una imatge tòpica del Modernisme, les arrels teòriques de la qual caldria cercar en l'obra de Carlyle, Emerson i Nietzsche. El cas és que, per als joves modernistes de finals del XIX, la figura de Verdaguer fou una realitat paradoxal i complexa, i fins un punt esmunyedissa i tot: es tractava d'un escriptor indiscutible i de primer rengle que se'ls presentava, però, sota l'aparença d'aspectes contradictoris i difícils de conciliar. D'entrada, Mossèn Cinto era un sacerdot que representava la força d'una església en renaixença i un poeta amb una trajectòria literària filla de la Renaixença, nascuda i conreada a l'ombra dels Jocs Florals. Per aquestes dues bandes, la distància ideològica semblava insuperable, sobretot perquè Verdaguer sintetitzava els valors d'un món antic i una poètica caduca que era a les antípodes dels anhels i aspiracions modernistes. Però ningú no dubtava tampoc de la grandesa del seu geni poètic i del miracle que havia obrat amb la malmesa llengua del XIX. Al costat dels elogis de Maragall s'hi poden arrengher, només com a exemple, els de Jeroni Zanné, col·laborador habitual de la revista "Joventut" i introductor de l'estètica parnassiana a Catalunya. Zanné compara Verdaguer amb Dant sobre la base que tots dos representen *l'esperit del poble on varen néixer*, i afegeix que de la mateixa manera que Dant *donà existència i raó d'ésser a la llengua toscana (...), l'obra de Verdaguer fa sorgir del caos filològic de Catalunya, caos tot just aclarit per l'Aribau i en Rubió i Ors, una llengua que com si obeís a un màgic conjur se presenta de cop rica i pura, plena de vida i harmonia amb la magnificència de l'eterna joventut i amb la serenitat de la maduresa*.⁷

⁶ Joan Maragall, *Jacinto Verdaguer*. Dins *Obras Completas de Joan Maragall. Serie castellana. Artículos III (1899-1902)*. Barcelona, Editorial Gustavo Gili, 1912 (Pàgs. 310-311).

⁷ *Joventut*. Barcelona, 19 de juny de 1902.

Vora el respecte per les capacitats poètiques de Verdaguer i el seu extraordinari sentit de la llengua, l'urc i el geni del poeta començaren a créixer per als adeptes del Modernisme quan començà la revolta personal de Verdaguer, a partir de 1895, després de la fugida de la Gleba, l'enfrontament amb Claudi López i el bisbe Morgades, la suspensió *a divinis* i la publicació dels articles *En defensa pròpia*. Vist des de la perspectiva dels joves artistes del final de segle, la revolta del poeta anava de dret contra els sectors conservadors, benestants i benpensants de la societat catalana, i es convertia en un rebel amb qui calia mostrar obertament sentiments de solidaritat. En mig de l'escàndol i del daltabaix que organitzà, Verdaguer se'ls mostrava com un heroi de novel·la, amb un capteniment similar als protagonistes de la narrativa modernista: en lluita aferrissada contra la pròpia circumstància, amb tota la tensió característica entre l'heroi i la societat, abraonant-se per trobar sentit a la pròpia individualitat davant dels determinismes que l'envoltaven. Com faria més tard el Jordi Fragonal de Pous i Pagès, el capellà d'*Els sots ferèstecs*, darrere del qual sovint s'ha vist l'ombra de Verdaguer, o la Mila, de *Solitud*.

- IV -

UN JOC DE MIRALLS

Maragall sentí una profunda admiració, com he mirat de demostrar, per l'obra i la figura de Jacint Verdaguer. El llegí atentament, comentà en papers públics alguns dels seus llibres i dedicà a la seva memòria un parell de poemes: *Per la tomba de Mossèn Cinto*, i *Del Montjuïc. En la tomba nova d'en Verdaguer*. En el primer, que és una endreça, el va copsar de manera tan precisa que els versos encara respiren, cent anys després de la mort de Verdaguer.

Aquí jau el Poeta. Tot un poble
Vingué a enterrar-lo i se'n tornà plorant:
l'esplendor de la parla catalana
damunt sa tombà va restà immortal.

Tot i que no van compartir un mateix temps generacional, que van haver de rodar a l'entorn d'un mateix àmbit literari des de l'òrbita de planetes distints i que van encarar-se al món, a la vida i a la cultura des d'òptiques diferents, Verdaguer i Maragall van compartir

afinitats com l'excursionisme i un cert embadaliment per l'espectacle de la natura; una atenció al miracle anyal de la primavera i un coneixement conspicu de Catalunya, sobretot dels seus aspres muntanyencs; una relació entre l'elogi i la crítica amb Barcelona, la ciutat que van habitar la major part de la seva vida, i una indagació dels mites de la terra; un amor patri visceral i sense gaire discussió, i la virtut d'un enlairament espiritual que sembla consubstancial amb la pròpia funció del poeta. La virtut d'aquestes afinitats, més que no pas les diferències ideològiques o estètiques, és a la base d'aquesta doble antologia, *Jacint Verdaguer i Joan Maragall. Joc de miralls*. Els textos triats, d'un i altre, s'arreglaren en paral·lel i segueixen les pautes d'un mateix esquema en tres capítols: *Miralls del paisatge*, *Miralls de la pàtria* i *Miralls de l'ànima*. Cadascun, a més, s'estructura en tres apartats. A *Miralls del paisatge* són I) *Planes i muntanyes*, II) *arbres i flors*, i III) *Barcelona*. A *Miralls de la pàtria*, la tria s'estructura en I) *Història i llegenda*, II) *Dances i cançons*, i III) *Catalunya i avant*. I en el darrer capítol, *Miralls de l'ànima*, els textos s'apleguen sota la denominació de I) *Vida i literatura*, II) *Poètica de vida*, i III) *Vigila esperit, vigila*.

Si van néixer, com s'ha dit, amb només quinze anys de diferència, la mort encara va acostar-los més. Jacint Verdaguer morí el 10 de juny de 1902, a Vil·la Joana, entre els boscos de Vallvidrera evocats pel versos de Maragall [*Ai, boscos de Vallvidrera! / quines sentors m'heu donat! / Tenia el mar al darrera / i al davant el Montserrat, / i als peus els llocs del poeta / que ja és a l'eternitat*]. Nou anys i escaig més tard, el 20 de desembre de 1911, moria Joan Maragall envoltat dels seus. A l'hora del traspàs, encara no feia un mes que Verdaguer havia fet els cinquanta-set anys; Maragall n'havia complert cinquanta-un dos mesos enrere. Ara, l'atzar de la cronologia ha volgut que en sis mesos només de diferència, del 20 de desembre del 2001 al 10 de juny del 2002, puguem recordar els noranta anys de la mort de Maragall (1901-2001) i un segle de la de Verdaguer (1902-2002). Ens ha semblat que un bon homenatge era posar-los de costat, llegir-los en paral·lel accentuant els punts que els feien semblants. Aquest és l'objectiu de la doble antologia que presentem a l'amable lector.

Isidor Cònsul
Cervera, Nadal del 2001